

МИХАЈЛО П. МАНИЋ¹
Пирот

МЕДИЈИ И ГЛОБАЛНО ДОБА – У СЛУЖБИ ДЕМОКРАТИЈЕ ИЛИ ПРОФИТА²

САЖЕТАК. Живимо у времену униформних стилова и форми живота, глобалне културе и погледа на свет. Захватила нас је бујица глобализма која нужно поларизује и хијерархизује свет, у којем паралелно теку два процеса: на једној страни глобализација моћи и престижа; а на другој сиромаштва и бесперспективности. Неолиберализам у свим сферама живота, од економије до културе, схваћен као американизација света, жели да се представи као друго име за слободу и демократију. У општој глобализацији, чији смо непосредни сведоци, профит прождире све око себе, сиромаштво се увећава, солидарност и једнакост нестају, технолошки напредак и индустријализација живота и културе потискују радну снагу, број незапослених фрапантно расте, јединка се срозава, дезавуишу се моралне вредности. На делу је тоталитаризам и производња покорности, повлачење интелектуалне критичке свести и увођење експерата који постају најбољи тумачи газдиних хтења и намера „духовна милиција власти” (Жилијен Бенда). У таквим околностима намеће се питање: шта се дешава са медијима? Да ли је њихова улога да информишу грађане да би они могли да квалитетно одлучују (дају свој допринос развоју демократије), или их дезинформишу и збуњују, развлаче њихову пажњу „сеју маглу” и онда посредују између њих и манипулатора који им, посредством медија, дају понуду коју неће моћи да одбију и тако се стављају у службу профита?

КЉУЧНЕ РЕЧИ: глобализам, медији, демократија, јавно мњење, манипулација.

¹ mamihajlo@yahoo.com

² Рад је примљен 17. фебруара 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. јула 2015.

Убити човека је злочин, побити милионе је – сјајна политика

Хенри Кисинџер

Развијајући теорију о четири пункта моћи у савременом друштву Џон Кенет Галбрајт (John Kenneth Galbraith) је као четврти – потенцирао *медије*. Први пункт „новог Левијатана” су горостасне *транснационалне корпорације*. Други пункт је *савремена капиталистичка држава*, привидно демократска али, где је „владавина народа” сведена на необуздану манипулацију над масом. А фундаменталне вредности демократије замагљују се уз помоћ медија („сејача магле”) митовима о „слободном тржишту”, „предузетништву”, „људским правима”. Трећи пункт је *војни естаблишмент*, најконкретнији израз негације – и предузетништва и демократије. Четврти пункт моћи су *медији* – првобитно постављени као „четврти стуб демократије”, „пас чувар” демократских вредности и проносилац информација од општег значаја (Galbraith, 1983, стр. 148). Медији у модерном добу обликују мишљења масе али уместо да шире и подстичу развијање демократских вредности, они су, како сматра Енцесбергер, постали „предрадници индустрије свести”, односно, како сликовито каже Ђуро Шушњић, „рибари људских душа”, дајући одлучујући допринос „производњи” послушничког духа.

Моћ медија у модерном добу, као некад моћ религије, долази из доминантне организације медијских структура у друштву и улоге коју им додељују људи који доминирају политичком сценом у свету.

„Фактички [...] они функционишу тако, као да добијају инструкције из неког руководећег центра попут ЦК КПСС” (Зиновјев, 1999, стр. 52).

Парадигматичан пример је, свакако, југословенска криза двадесетих, када су се сви водећи светски медији, наравно под контролом својих влада, ставили у службу остваривања њихових интереса а не истине и када је у „јавном дискурсу” успостављен јак консензус ко су „добри” а ко „лоши” момци. Тада су „заузети кључни ставови и дат основни тон томе извештавању, односно када је успостављена (наметнута) парадигма како о југословенској кризи треба писати” (Вуковић, 2009, стр. 9). Неолиберални капитализам, који је најутуцајније медије ставио под своју контролу, пре свега концентрацијом власништва³, из темеља разара либералну демократију. Медији су постали средство и начин за

остваривање профита а не могућност за развој и ширење граница људске слободе и демократије. Најбољу потврду ове констатације можемо наћи у наводима Шаха Анупа (Shah Anup) који тврди да је

„Мајкл Ајзнер (Michael Eisner), бивши генерални менаџер ’Волт Дизни компаније’, на интерним састанцима говорио: ’Ми немамо обавезу према историји. Ми немамо обавезу према уметности. Ми немамо обавезу према поруци. Правити новац је једини наш циљ’” (Shah, 2009, стр. 86).

Слично размишља и Абот Либлинг (A. J. Liebling), један од најпопуларнијих циника друге половине прошлог века, који је говорио да „функција штампе у друштву јесте да информише, али њена улога у друштву је да прави паре”, као и да: „Слобода штампе је гарантована само власницима новина”.⁴ Јасно је да у таквим условима, у таквом друштву у коме новинари добијају улогу да перманентно лажирају стварност нема суштинске демократије.

Основни интерес великих медијских корпорација јесте профит зато они *весѝ* третирају као робу

„чији је циљ да се оствари профит за своје деоничаре. Последице су и да јефтине забавне емисије, попут квизова, у програмским шемама сада имају предност у односу на квалитетне документарце, па све до новог облика истраживачког новинарства фокусираног на потрошаче. Сада се праве бројне емисије магациноског типа, у којима се нуде савети потрошачима и експозеи о разним домаћим и свакодневним темама, као што су празници, храна, хипотеке на станове и личне финансије” (Чејмберс, 2007, стр. 136–137).

Један од најутицајнијих антиглобалиста Џ. Стиглиц зато с правом закључује:

„Ако глобализација није успела да смањи сиромаштво, она није успела да осигура ни стабилност [...] али за милионе људи, глобализација није функционална. Многи су, у ствари, доспели у тежу економску ситуацију, јер су могли видети како им послови пропадају, а њихови животи постају несигурнији. Они су се осећали много немоћнијим против сила изван њихове контроле. Доживели су

³ Слободан Рељић наводи податак да „Пет гигантских издавача (говори се о САД) контролише штампане медије; других пет производи филмове и не више од три човека контролишу електронске медије (радио и телевизију)” (2013, стр. 112).

⁴ http://www.searchquotes.com/quotes/author/A_J_Liebling/

то као да су њихове демократије поткопане, а културе разорене” (Стиглиц, 2002, стр. 257).

У том процесу, поткопавања темеља демократије и разарања, пре свега, народне и елитне културе, медији су одиграли једну од кључних улога. Наравно да тај „тренд” није мимоишао ни Србију коју је у области културе слобода и демократије снажно заплуснуо талас „Пинк транзиције” која се, према Антонићу, не односи на ТВ Пинк, већ је то

„ознака за врсту масовне културе намењене ‘пролима’ – нижим класама светског капиталистичког система” (Антонић, 2013, стр. 273).

После пада Берлинског зида, понесени таласом оптимизма и огромне наде у бољи живот⁵, људи широм света су били већином спремни да безусловно верују западним медијима и „експертима” да је транзиција у тим земљама сигуран пут ка остваривању пуне слободе. Чак и када је, јасно и јавно, амерички председник Џорџ Буш (старији) најавио успостављање „новог светског поретка”, само малобројни су били спремни да у његовим речима виде најаву спровођења некакве велике „завере” у пракси. Већином се сматрало да се Бушове речи односе на оно што је амерички теоретичар Фукујама подразумевао под „крајем историје”, добом у којем је човечанство коначно „схватило” да је „либерална демократија” оптимални политички систем који ће, због своје „супериорности”, да се природно и спонтано прошири широм земаљске кугле. Неће више бити „историје”, јер ће све земље на крају имати исти политички систем, подложен „демократској контроли”, тако да ће човечанство, најзад, моћи да се бави „животним” питањима, а не превазиђеним стварима из мрачне прошлости, нпр. националним интересима, традицијом, и сл.

Један од најбољих описа мана и злоупотреба демократије, инспирисан наравно античком мишљу, свакако је размишљање Алексиса де Токвила у *Демократији у Америци*. Познавањем последица Француске револуције, а затим и вером у нови свет, Токвил је са много снаге критиковао, али и покушао да оправда де-

⁵ Опет се у пракси потврдила стара мудрост: да што су већа очекивања већа су и разочарења, па скоро у свим земљама захваћеним транзицијом већина људи су постали губитници у тој транзицији. О томе су написане бројне студије а између осталих препоручујемо и књигу Уроша Шуваковића која управо и носи назив *Транзиција* (на чијим корицама се јасно види њен пут у провалију), а издавач је Филозофски факултет у Косовској Митровици, 2014.

мократију као такву, показујући да од ње још увек ништа боље није смишљено. Упркос томе, он зна да је могућност злоупотребе у демократији, у којој већина увек влада у име народа, управо у самој суштини демократије. Стварање политичких странака без којих је немогуће демократско освајање власти, управо до врхунца доводи ову (демократији иманентну) могућност злоупотребе, јер се победом странака увек намећу релативно мањински интереси у име већине (јасно је да је у овом смислу ипак боља ситуација вишестраначја, него једне једине странке). Оно што је највећа вредност критике коју даје Токвил јесте управо то да он не говори само о физичкој тиранији већине, већ говори (као и Стјуарт Мил) о тиранији медиокритетског, конформистичког, осредњег људског духа који исплива на површину у свакој демократији. Будући да образовање није луксуз, већ нужан услов остварења елементарне правде и слободе у демократији, оно мора да буде доступно свима, без обзира на материјално стање чланова друштва. Такође, образовање мора да пробије егоцентризам, те да обухвати и вредносни геополитички систем како Запада, тако и Истока. За друштво које ово не омогућава, поуздано се може рећи да води изопачењу демократије коју то друштво промовише (ако је уопште промовише). Стога, начелно питање са којим треба кренути када се говори о путевима и застрањењима демократије данас јесте: да ли је могуће спојити античку једнакост према вредности борбе за опште Добро, Врлину и Правду и бројчану надмоћ већине народа неком комбинацијом демократских принципа? Како ограничити злоупотребе демократије данас, у XXI веку, у времену новог облика глобалистичког тоталитаризма?

Слика друштва Источне Европе, где је неолиберални социјални дарвинизам, маргинализујући највећи број становништва, створио читаву класу сиромашних који се сада боре да остваре право на рад, потврђује сву испразност неолибералне демократије. Идеал праве демократије у тим друштвима, па, наравно, и у нашем данас, представља заустављање неолибералне деструкције одоздо у име глобалне радикалне солидарности коју може да реализује глобалан грађански отпор као и капитал. Жеља да се критичко мишљење спречи и да се личност подреди и поистовети са колективним матрицама, производи доктрине и моделе понашања који се одликују егалитаризмом, популизмом и отужном демагогијом. Стога, основна претпоставка успешног развоја демократије јесте развој знања, свести и критичког мишљења. То ће Карл Попер уочити и исказати на следећи начин:

„Основни циљ демократског поретка је да изгради систем институција којима се контролише власт и њено смењивање мирним средствима. Међутим, њена антрополошка претпоставка је различитост појединаца и група у погледу мишљења, знања, вредности. Демократија одговара непредвидљивости развоја људског знања и погрешивости знања. Она не подноси историјске законе већ је отворена за друштвена кретања и мишљења. Од демократије треба очекивати само институције, а не обезбеђење интелигенције и морала својих грађана. Она не може да обезбеди разум грађана, али може разумне институције” (Попер, 1994, стр. 78).

Иван Иљин разборито уочава да су за праву „стваралачку демократију” неопходне неколике претпоставке, без којих она нема шансе да успе, а то су: умеће слободе, правна свест, самосталност привређивања, оданост отаџбини, образовање и обавештеност, грађанска храброст, лични карактер, и у том смислу тврди:

„Али, о демократији мислимо много узвишеније и боље него господа формални демократи. И тврдимо следеће: земља, лишена претпоставки које су неопходне за здраву стваралачку демократију, не сме да тај режим уводи док се за њега не створе основни предуслови. До тога часа увођење демократског уређења може бити само погибелно за ту земљу” (Иљин, 2001, стр. 34).

Демократско устројство није свагда и није увек на месту, сматра овај дубокоумни руски религиозни мислилац. Оно има своје неопходне основе или „претпоставке”: ако их нема, онда нема ничега осим дуготрајног распадања и пропасти, у име те исте демократије и претвара се, како он закључује, у „*фанатизам формалне демократије*”. О томе ће написати следеће:

„Онај политички ток који, очито, преовладава у савременом свету морао би бити именован као 'фанатизам формалне демократије'. Фанатизам је зато јер је тај ток своју лозинку претворио у 'исповедање вере', у 'панацеју' (свелек), у 'критеријум добра и зла', у 'предмет следе оданости и заклетве'; као да се мора бирати само између тоталитарног режима и формалне демократије, јер ничег више нема (мада у самој ствари постоји још много штошта друго). То је фанатизам формалне демократије која читаво државно устројство своди на форму општег и једнаког права гласа, одвраћајући се од човекове каквоће и од унутрашњег достојанства његових намера и циљева, мирећи се са слободом зликоваштва и издајништва, свдећи читаву ствар на видљивост 'гласачког листића' и аритметику гласова (количина)” (Иљин, 2001, стр. 32).

ФОРМИРАЊЕ ЈАВНОГ МЊЕЊА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА ДРУШТВА

Људи се организују око заједничких интереса да комуницирањем или социјалном акцијом придобију истомишљенике у жељи да за своје потребе обезбеде друштвено признање. Ставове јавног мњења чине елементи живота појединаца и група: интереси, жеље, потребе, мотиви и мишљења. Они се могу кретати у распону од емоционалног нивоа пуног предрасуда до оних који су „разумни”, рационални, промишљени. Појединац своје ставове формира на основу свог личног искуства и на основу утицаја друштвене средине. Обим и квалитет искуства су различити као и изложеност утицају друштвене средине. Разлике у ставовима се балансирају различитим стереотипима што доводи до конформизма. Ставови које појединац поседује подложни су променама под утицајем друштвене средине. Утицај средине је, често, ван контроле појединаца. Појединац своје ставове може мењати и под утицајем образовања, пропаганде, самосталног истраживања итд. Промена става је „безболнија” када је у директној или индиректној вези са претходним, неголи када је у питању директна и коренита промена већ постојећег. Дубока друштвена условљеност јавног мњења представља облик друштвене свести и друштвени је производ. Она није пуко механичко одржавање, већ спектар сложених и противуречних друштвених односа.

У друштвеној пракси се могу издвојити различити типови јавног мњења:

Статичко и динамичко ЈАВНО МЊЕЊЕ.	Статичко јавно мњење карактерише традиционална укорененост (обичаји и навике) с високим степеном ирационалности, конзерватизма и конформизма. Друштва са оваквим јавним мњењем представљају погодну тлу за појаву апсолутистичке владавине, као што је део друштва у Индији, Кини, америчким цивилизацијама, средњовековној Европи. Динамичко јавно мњење често приступа ревизији већ устаљених норми у другачијој форми с већим степеном рационалности.
ПРОГРЕСИВНО И КОНЗЕРВАТИВНО ЈАВНО МЊЕЊЕ.	<i>Прогресивно</i> јавно мњење је отпорније на утицај идеологије и опредељено је ка новим сазнањима. Носиоци оваквих схватања спремни су да ставове подвргну оштром критичком преиспитивању. <i>Конзервативно</i> јавно мњење под јаким је утицајем идеологије, заступајући стари ред ствари. Представља се као чувар различитих облика веровања, традиције, морала, корених вредности итд.

„СТАБИЛНО” и *Стабилно* јавно мњење карактерише висок степен јединства. Вештачко јавно мњење се одликује принудним одржавањем привидног јединства док се не остваре зацртани циљеви. Таквим средствима прибегавају конзервативне снаге.

ЈАВНО ИЗРАЖЕНО И СТВАРНО ЈАВНО МЊЕЊЕ. Јавно изражено јавно мњење користи, у циљу изражавања својих ставова, институционалне канале – средства масовног комуницирања, митинге, бројна окупљања... Стварно јавно мњење, осим институционалних и стандардних, користи и неформалне канале изражавања: у породици, свакодневном животу, на послу, незваничним контактима и др. Разлике између ова два типа су очигледне и често виђене у пракси. Оно што се емитује и пласира као „званична” верзија не мора се увек поклапати са интерпретацијом у свакодневном животу.

Кроз процесе комуницирања формира се јавно мњење у зависности од датих друштвених услова. Ставови који се формирају зависе и од карактеристика проблема који је „на дневном реду”. Иако се тежи томе, људи, у процесу комуницирања, немају исту улогу. Често она зависи од друштвене улоге и друштвеног положаја који појединац заузима у друштву.

„Услов за постојање снажног, критичког јавног мњења је да средства јавних комуникација оforme слободну, финансијски независну заједницу, растерећену патернализма државе, идеологије, религије и сличних елитистичких центара моћи” (Јевтовић, 2003, стр. 306).

Због тога се појављују људи који имају одлучујућу улогу у формирању јавног мњења. Вође мишљења обављају ову функцију без обзира на њихов друштвени статус. Њихов утицај зависи од ауторитета који имају или који им се приписује. На формулисање ставова, осим вође мишљења, утичу две групе присталица. У прву групу спадају људи који директно не утичу на формирање ставова, али на њих активно делују. У другу групу спадају људи који имају више или мање пасиван став и који неактивно усвајају ставове који преовлађују у средини у којој живе.

Формирање јавног мњења у великој мери зависи од могућности институционалног изражавања. Уколико постоји поверење у институционалне канале посредством којих се јавност правилно информисе, формирање јавног мњења је слободније, отвореније и свестраније, за разлику од јавног мњења које се формира у атмосфери притисака и санкција, у атмосфери затворених институционалних канала. Истрајност и стабилност јавног мњења

се огледа кроз реакцију на општа питања једног друштва. Суштину јавног мњења одређују њени ставови о повезивању и усклађивању различитих интереса, потреба, мотива и жеља. Због тога је потребно да јавно мњење реагује када се појави било какав проблем који се тиче друштва, када се појаве конфликти, страховања или фрустрације. Реакција зависи од институционалног оквира и карактера разлика међу људима.

Појединац на одређени друштвени стимуланс реагује на основу његовог искуства и на основу друштвених услова у којима се „надражај” одвија. Може се закључити да га проблем не дотиче и да није неизбежан предмет његовог интересовања. У том случају, према проблему се понаша индиферентно, незаинтересовано, нема потребу да у томе учествује. Ако и дође до ситуације да реагује, појединац најчешће следи већину, или се држи „златне” средине, прати ауторитете, а неретко се дешава да се супротставља наметнутим ставовима. Уколико се надражај поклопи са аспирацијама појединаца, то још увек не значи да се може очекивати реакција у одређеном ставу или понашању. Реакција може изостати уколико су друштвени услови неповољни, ако постоји могућност осећаја нелагодности, губљења сигурности, фрустрација или санкција. Повољни друштвени услови стимулишу слободну борбу мишљења, активније учествовање, свестранији приступ проблему.

Јако битан елемент у формирању јавног мњења јесте и могућност сазнавања проблема, што не зависи само од наших аспирација и научног „апарата”, који треба да их задовољи, већ и од друштвених препрека или стимулација. Најзаступљенија друштвена препрека јесте цензура, као механизам контроле садржаја поруке, односно спречавања критичког приступа проблему. Због тога Гинтер подвлачи да либерална, демократска друштва која уживају слободу говора, „толеришу објављивање свих врста материјала, без обзира на њихову инхерентну популарност. Идеја цензуре долази у директан сукоб са основним начелом слободе штампе” (Gunter, 2002, стр. 8). Медији велики број информација добијају преко ПР активности. Такве информације су бесплатне, припремљене за објављивање. Поставља се питање шта и у којој мери може бити тајна, односно, ко одређује шта не сме бити предмет јавне расправе? Ово питање је препуштено произвољности државних органа и појединаца који имају моћ да манипулишу „поверљивим” подацима. Укидање ове препреке, посебно оне која је незаконито и неоправдано наметнута, могуће

је увођењем принципа јавности⁶ у свакидашњост и свођење цензуре⁷ на минимум који захтева опстанак савременог друштва. Посебно су важни критеријуми, на основу којих се нешто категорички каже као тајна или не. Нешто што мора бити под контролом.

Прећуткивање релевантних чињеница, пропаганда, пласирање полуистина, манипулација фалсификованим садржајима, изазивање негативних ефеката итд., део су свакодневног живота. Пропаганда се може дефинисати на више начина, од којих највише доминирају централни синоними као што су „лажи, дисфорзије, њевара, манипулација, психолошки рај, исцрање мозга, и новији појам – сџин” (Heath, 2005, стр. 652). Друштво се против оваквих препрека и техника обмана не може борити, уколико је његов генератор тежња, потреба и неопходност за истинитим и објективним тумачењем друштвених процеса. Велике потешкоће стварају и различита неоснована институционална ограничења у друштвеном комуницирању. Ограничења могу бити законски одређена или, много чешћи случај, монополистичко понашање средстава масовног комуницирања, тј. привилегија и власништво појединаца над информацијом. Из овога се види да могућности сазнавања проблема и формирање јавног мњења зависи од спектра друштвених услова, који могу у једном случају олакшавати, у другом отежавати комуникацију. То бива одређено интензитетом јавног живота, улогом средстава масовног комуницирања и институционалним ограничењима.

Формирање јавног мњења пролази кроз различите фазе. Појединци или групе детектују неки проблем у некој сфери живота. Проблем може бити такав да га је, често, тешко идентификовати и онај који је очигледан, који се намеће: природна катастрофа, друштвена криза, рат итд. Без обзира на то какав је проблем, очигледан или тешко препознатљив, потребно је идентификовати га, описати или дефинисати, да би на тај начин био доступан љу-

⁶ Принцип јавности би требало да представља инструмент јавне контроле политичке праксе друштва и других активности као и метод (начин) усмеравања интереса јавности према институцијама које се тим проблемима баве.

⁷ „У Републици Србији нема цензуре. Надлежни суд може спречити ширење информација и идеја путем средстава јавног обавештавања само ако је то у демократском друштву неопходно ради спречавања позивања на насилно рушење Уставом утврђеног поректа или нарушавање територијалног интегритета Републике Србије, спречавања пропагирања рата или подстрекавања на непосредно насиље или ради спречавања заговарања расне, националне или верске мржње, којим се подстиче на дискриминацију, непријатељство или насиље” (Устав Републике Србије, 2006, члан 50, став 2).

дима којих се тиче. Када се проблем препозна, појединци или групе почињу да се баве њиме, анализирају га из различитих углова. Анализа открива различите аспекте проблема, нове чињенице и доказе, природу самог проблема, оцењује се компликованост, озбиљност и тежина проблема. Што дуже траје испитивање и анализа, свесно или несвесно, све већи број људи бива заинтересован. Цео овај процес прате емоционални елементи, процеси имагинације, идентификације и пројекције, који могу довести до тенденциозних ставова појединаца или групе. Тада не изостају предлози за разрешење настале ситуације која све више заокупља јавност. Могућа решења делују на друштво по принципу поларизације, односно, по принципу прикључивања могућим варијантама. Поларизација, како проблем дуже заокупља јавност, доводи до расправа на скоро свим нивоима друштва. Оне веома брзо могу прерасти у конфликте или отворене сукобе, најчешће оних који нису непосредно везани за проблем.

Често је, нажалост, потребно да дође до конфликта и сукоба из којих се кристалишу ставови (најчешће наметнути одлукама државног врха) које јавност мора да прихвати. Још увек постоје они који се са таквим одлукама не слажу. Они теже ка томе да продубљују проблем са жељом да наметну своје решење. Уколико се око неког питања формира јединствени став јавног мњења, онда њихова реакција може постати извор различитих иницијатива за решење конкретних проблема. Није искључено говорити о јавним мњењима, односно о јавностима, јер се око неких питања, у зависности од тога коју групу интересују, образују различите јавности: мање, веће, бројније и разноврсније, хомогене и хетерогене итд. Груба подела би издвојила ужу од шире јавности, односно, већи или мањи број људи, заинтересованих за неки проблем. Сходно томе може се говорити о политичкој, економској, културној, спортској и другим јавностима.

Важно је разликовати „квалификовану” и „неквалификовану” јавност. Ови термини се појављују онда када је реч о стручним питањима неке области, односно, када је потребно много више знања о конкретном питању. Највећи проблем, у случајевима који подразумевају стручност, тиче се критеријума компетентности и стручности. Пракса је, што се иначе не поставља као проблем, да се за стручњаке постављају они сами или се за компетентне особе бирају увек исти појединци. Њима није страна да, под изговором и образложењем да јавност није стручна, одбацују мишљење јавног мњења, стварајући слику о постојању „савета

мудраца” – јединих компетентних. Овакви одговори стручњака често представљају маску испод које се крије оправданост критичке јавности. Меродавност стручности „јединих” познавалаца проблематике скоро да се не поставља као питање. У такав ток „свезналаштва” посебно често, „упадају” политичари (*Ibidem* стручњаци) који се свесрдно нуде, очекујући друштвену захвалност за њихово присуство и појаву проблема који једино они могу да реше. Ефекти решења која они нуде, говоре „у прилог њихове неопходности”. „Многи политичари криве јавност за њихов цинизам” (Sennett, 2006, стр. 173).

КА ЗАКЉУЧ-
КУ

Свако време, па и данашње, намеће неке опште идеје које обузимају људе и народе. Таква је идеја индивидуалних људских права и мондијалистичка идеја о уређивању „света без граница” као целине у коју се утапају посебни народи и државе. Велике силе, пре свих САД, гебелсовском пропагандом стварају нови легитимистички политички образац за отворени политички и економски притисак, независно од било којих норми међународног права. Перфидном камуфлажом „бригом за људска права” и ширењем демократије, прикривају се стварни интереси великих и јаких држава. Људска права и демократија су згодан изговор и лепа парола исписана на новим борбеним заставама нових крсташких похода Запада на Исток, па зато, забринут због дубоких поремећаја које ови токови носе, Ентони Гиденс (Antony Giddens) позива на „демократизацију демократије”.

Модернизација технологије комуникација изискује још веће учешће јавности са својим механизмима контроле. Информативни системи су значајни за друштвене, научне, привредне и политичке структуре те због тога приступ ограничавају и контролишу они којима су информације неопходне из било којих разлога. Пожељно је да оне ипак буду доступне широј популацији потенцијалних корисника. Због тога је неопходан јачи притисак јавности у намери да наметне своје учешће у одлукама о избору садржаја, њиховој дистрибуцији и супротстављању концентрацији контроле над средствима комуницирања. У супротном контрола медија, било да је спроводи држава или приватни интерес, представља озбиљну претњу слободи изражавања. На слободу информисања, изражавања, мишљења и веровања утиче вертикални начин комуницирања. Проток информација се креће одозго надоле, при чему мањина (елита државног апарата) говори о проблемима и потребама већине. Све чешће сусрећемо

појаву која се зове контраинформација чија је сврха супротстављање институционализованим и званичним комуникацијама. Локалне групе покушавају да разбију монопол централизованих вертикалних комуникацијских система. Често су то политичке партије или неке друге групе које су ангазоване кроз различите облике комуникација или мањине које теже ширењу комуникационих способности у циљу показивања своје важности и постојања у друштву. Овакве могућности користе групе које немају континуирану могућност изражавања свог гледишта, групе које су донедавно живеле у гету комуникација. Чешће се користе постери, леци, разглас, него електронски медији.

У великој жељи да се остваре посебне потребе, жеље и интереси појединаца, непрофесионалци и непрофесионалне групе желе да имитирају доминантне узорке у средствима информисања и у томе често греше, иако је лакша и безболнија варијанта да крену сопственим путем. Групе које заговарају контраинформисање покушавају да се одупру или избегну препреке које намеће државни апарат. Њихова квалитативна и квантитативна заступљеност се не може упоређивати са масовним националним медијима, мада они такво поређење и не желе. Постојање овакве иницијативе отвара могућност постепеног гашења вертикалног протока информације и развоја хоризонталне мреже, јача људску самосвест, што процесу комуницирања даје посебан печат.

На слободан проток информација и отворену комуникацију утиче критички став публике према ономе што јој се нуди, спремност публике да критички промишља информативне садржаје. Њихово активно учествовање доприноси изражавању својих захтева, жељи да учествују и исказују забринутост према државном апарату и средствима информисања. Критичка свест појединца се мора континуирано развијати и стимулисати, како према средствима масовног комуницирања тако и према образовном систему једног друштва. Друштво мора научити да прави разлику између истине и лажи, да разлучи мишљење од чињеница, да препознаје елементе које новинар⁸ може интерпретирати из субјективних разлога, да одваја краткотрајно, неодрживо, свакидашње, обично (тривијално) и варљиво од трајног, здравог, неопходног, вредног. Од успешности појединаца да савлада све ове, и

⁸ Треба бити обазрив, како Swaffield наглашава, јер су трагедије скоро увек интересантне и ангазоване приче. За новинара, постоји ризик да „гази преко линије нудећи графичке описе који могу увредити или повредити друге, посебно рођаке” (2011, стр. 454).

многе друге, разлике, зависи његова способност, да као читалац, гледалац и слушалац, развије конструктивну сумњу и критички приступ маси информација које долазе, да издвоји оно што по њему заслужује пажњу, што може издржати критичко испитивање и анализу. Човеку нису потребне информације које могу да покрену и потврде његове жеље и очекивања или учврсте његове „старе” ставове, њему су потребне и оне информације које могу да стимулишу мњење или остваре могућност за креативније компромисе. Наравно, то зависи и од самих људи и њихове спремности да трагају и да се боре за истину, јер једна од битних карактеристика савременог света и квазидемократије је и недостатак бригае за истином. У енглеском маниру правимо се да је све у реду, све је океј, или што би наш народ рекао „*боли ме уво за све*”. Ту индиферентност према истини, као последицу затупљивања, Хари Франкфурт назива, помало неотесаним изразом, али који сам по себи погађа суштину ствари: „Једна од најистакнутијих одлика наше културе [је] да има много просеравања. Сви то знају и свако од нас даје свој допринос” (Франкфурт, 2006, стр. 24).

Разноликост и избор садржаја комуницирања јесу важан елемент, али не и довољан услов за суштинску демократију. Потребно је појединцу омогућити да, на основу лепезе информација које прима и на основу различитих мишљења која може да чује, донесе свој сопствени суд. Плурализам у комуницирању трпи због концентрације власти над средствима информисања, било да се ради о државном апарату или приватном власништву. Зато што се власништво над „јавним добрима” као што су медији – концентрисало, смањивала се могућност подржавања различитости; разарање демократске јавности се наставља, а незасита жеђ за профитом је водила до масовног ширења комерцијалне забаве. Комерцијализација медија уместо правих вредности које афирмишу људскост, достојанство, племенитост и сл., уместо да подстичу и на прави начин омогуће озбиљно и релевантно јавно разматрање друштвених проблема теже ка забави и спектаклу. У „друштву спектакла” (Дебор) медији имају улогу ширења спектакла чиме се јасно опредељују и стављају на страну профита а против демократије.

- ЛИТЕРАТУРА Антонић, С. (2013). „Пинк транзиција у Србији: Шест теза за разумевање наших културних прилика”. *Култура*, (140), 272–292.
- Вуковић, С. (2009). *Етика заједних медија*. Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Galbraith, J. K. (1987). *Anatomija moći*. Zagreb: Stvarnost.
- Gunter, B. (2002). *Media sex: what are the issues?* Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Зиновјев, А. (1999). *Велика њрекрејница – критика заједне хејемоније*. Београд: Наш дом.
- Иљин, И. (2001). *У њошрази за њраведношћу*, Цетиње: Светигора.
- Јевтовић, З. (2003). *Јавно мњење и њолиџика*, Београд: Академија лепих уметности, Центар за савремену журналистику.
- Попер, К. (1994). *Ошворено грушџво и њејови њејријајџељи*, Београд: БИГЗ.
- Рељић, С. (2013). „Концентрација власништва и промена карактера и улоге медија”. *Социолошки њрејлег*, 1/2013, стр. 109–122.
- Sennett, R. (2006). *The culture of the new capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Стиглиц, Ц. (2002). *Прошџвечносџи џлобализације*, Београд: СМБ–х.
- Shah, A. (2009). Media Conglomerates, Mergers, Concentration of Ownership. *Global Issues*, www.globalissues.org/article/159/media-conglomerates-mergers-concentration-of-ownership
- Swaffield, B. (2011). Making the case for what can and should be published. *The handbook of global communication and media ethics*, Volume I. USA: Blackwell Publishing Ltd (452–460).
- Токвил, А. (1994). *Сџари режим и револуција*, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Токвил, А. (2002). *Демокрајџија у Америци*, Сремски Карловци: Издавачка кућа Зорана Стојановића.
- Устав Републике Србије (2006). *Службени гласник Републике Србије*, број 35/2006.
- Франкфурт, Х. Г. (2006). *О џросеравању*, Нови Сад: Вега медиа.
- Heath, R. (2005). *Encyclopedia of public relations*, London: SAGE Publications.
- Чејмберс, Д. (2007). *Критџички џрисџуј медијима – џромена конџексџа исџраживачкој новинарсџива*, Београд: Clío.
- Шуваковић, У. (2014). *Транзиција*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.

МИХАЈЛО Р. МАНИЋ

PIROT

SUMMARY

MEDIA AND GLOBAL AGE – IN THE SERVICE OF DEMOCRACY OR PROFIT

Uniform styles and forms of life, global culture and worldview define the time we live in. We have been caught by the flow of globalization which is inevitably polarizing and hierarchizing the world. There are two parallel processes in that world: on one hand - globalization of power and prestige, on the other, poverty and lack of prospects. Neoliberalism in all spheres of life - from economy to culture—recognised as Americanization of the world, wants to present itself as a synonym for freedom and democracy. We witness that in the process of globalization profit is devouring everything, poverty is increasing, solidarity and equality are disappearing, technological progress and industrialization of life and culture are suppressing the labor, number of the unemployed is growing incredibly, an individual is deteriorating rapidly, ethical values are degraded. Totalitarianism and production obedience are acting, intellectual critical awareness is retreating and the presented experts are becoming the best interpreters of owner's desires and intentions—"spiritual militia of authority" (Julien Benda). In such circumstances, this question is imposed: what happens to the media? Is its role to inform citizens so they could make productive decisions (to contribute to development of democracy), or to misinform and confuse them, drag their attention "making the unimportant important" and then to mediate between the citizens and the manipulators who use the media to make an offer which cannot be refused thus placing citizens in the service of profit?

KEY WORDS: Globalisation, media, democracy, public opinion, manipulation.